

Eseje a zamyšlení

Pedagogika a práce s mýty v době teroru

Radim Šíp

Abstrakt

Pedagogický esej upozorňuje na hlubokou proměnu současného světa. Ta na jedné straně vede k událostem, které vyvolávají zvýšenou potřebu zpracování zkušenosti pomocí mýtu, na straně druhé si tyto mýty vyžadují rekonstrukci a racionalizaci. Tyto procesy jsou nutnou složkou moderní edukace. Překážkou v racionalizaci je romantický konzervatismus, který můžeme zahlédnout jak u vzdělavců (Liessmann), tak v populární kultuře (Miller, Snyder). Romantický konzervatismus je produktem raně moderní mýtotvorby. Právě velké mýty Okcidentu je dnes nutné demystifikovat. V předposlední a poslední části autor předkládá příklad rekonstrukce a racionalizace prostřednictvím pedagogického procesu, který má sloužit jako *pars pro toto* celkového pedagogického působení.

Klíčová slova: edukace; Evropa; Okcident; Orient; konzervatismus; mýtus; mýtotvorba; práce s mýty jako pedagogický proces.

Abstract

This pedagogical essay highlights the profound transformation of the contemporary world. This, on one side, leads to the events that cause an increased need for processing experience using myths, these myths, on the other side, require reconstruction and rationalization. These processes are a necessary component of modern education. Obstacle to reconstruction and rationalization is romantic conservatism, which we can see in both, among scholars (e.g. Liessmann) and in popular culture (e.g. Miller, Snyder). Romantic conservatism is the product of early modern mythmaking. Just now,

the great myths of Occident is necessary to demystify. In the penultimate and final part, the author presents an example of mentioned reconstruction and rationalization through the educational process, which should serve as a *pars pro toto* for overall pedagogical activity.

Key words: Conservatism, education; Europe; Occident; Orient; myth; mythmaking; work with myth as a pedagogical processes.

1 Evropa v době teroru a pedagogika

Evropa není na pokraji války. Je na pokraji nové doby, která může skončit dalším celosvětovým konfliktem. Tento konflikt by nás patrně přivedl na pokraj kmenového způsobu života. Abychom se mu vyhnuli, musíme být vzdělání. Nestačí být inteligentní či být „klasičky vzdělání“, ani nám nestačí nevzdělaná chrabrost. Kdybychom měli naši komplexní situaci charakterizovat nějakým bonmotem, mohli bychom prohlásit: „Nepomůže nám filozof Liessmann, ale sociolog Beck.“

Nová doba vyžaduje hluboké pochopení proměny situace, v níž se nacházíme. Reakce, které byly dříve přiměřené, se dnes stávají anachronismem, protože svět není tím, čím byl před třiceti lety. Přesto se z historie můžeme poučit. I v historii se objevily situace, v níž jedna doba přecházela v diametrálně odlišnou: Doba přechodu středozemních městských států ve velké nadetnické říše (cca 4.–2. století př. n. l.). Rozpad nadetnické Západořímské říše v kmenový život Evropy (4.–6. století). Vznik státního uspořádání středověké Evropy (8.–10. století). Proměna „tradiční společnosti“ na společnost moderní, jež vyvrcholila nacionalizací států a vznikem sociálního státu (17.–20. století) (K některým přechodům srov. van Dülmen, 2006; Fontana, 2001; Gellner, 1997; Kohák, 1993, 76–91, 106–137; 2010, 77–149; Loewenstein, 2005). Přechod od nacionálního světového uspořádání do globalizované situace postnacionálních států je jen další, nutnou fází vývoje (Beck, 2004; 2007; Giddens, 2000).

Tuto fázi bylo možné zvrátit na počátku 20. století tak, že by byly sílící mezinárodní obchod a vědecké a technologické propojení jednotlivých moderních společností rázně a násilně potlačeny. Aby k tomu však mohlo dojít, nesměl by se charakter moderního státu vydat cestou, jakou se vydal ve století 19. a 18. Aby se tak nestalo, nesměly by nastat změny charakterizující vznik moderních novověkých států atd. atd. Takto bychom mohli pokračovat až do dob kmenového myšlení našich předků v 8. a 9. století. Současnou situaci nezměníme, jenom na ni můžeme inteligentně zareagovat. Podobně jako to udělal sv. Václav na počátku 10. století (srov. Třeštík, 2008, s. 365–417).

Jak ještě bude v tomto textu několikrát zmíněno, mýtotvorba a život v mýtech je něčím, co je pro život člověka charakteristické – jedná se o antropologickou konstantu. Mýty zde budeme chápat podobně jako J. Sokol – jako „jakousi ‚první pomoc‘ proti

přesile světa a moci přírody“. Než člověk svět ovládne (politicky, vědecky či technicky), musí jej nejdříve ovládnout slovem a příběhem. Mýtus „tak nabízí první porozumění, první teorii – a tedy otevírá cestu k zacházení se živly“ (2004, s. 60). Ovšem i mýty se rodí, zrají a stárnou. Proto existují mýty, které pomáhají přežívat těžké časy, a pak ty, které ztratily svůj oživující charakter a svazují nás s myšlením, jež vede do záhuby. V době teroru se musíme vzdát laciné emocionality, romantizující nostalgie a vyčpělých a již nefunkčních mýtů. A právě k tomu potřebujeme vzdělání. Není náhodou, že sv. Václav byl jedním z nejméně vzdělanějších kmenových vůdců tehdejšího slovanského světa. Jisté zde bylo mnoho vůdců stejně inteligentních a možná i více chrabrých, ale chybělo jim skutečné vzdělání. Vzdělání, které dokáže člověka orientovat na věci, jež jsou nové, a jež proto dosavadní tradice či konzervativní nostalgie nemohou poskytnout. Právě v této roli je nepostradatelná edukace či pedagogika. Ostatně původní latinské *educare* znamenalo „vyvádět“, „vést ven“.

Nejsme primárně na pokraji války, ale v kritické chvíli, z níž potřebujeme vyvést. V kritické situaci musíme posoudit a zvážit všechny okolnosti a nakonec se rozhodnout pro náležitou cestu. Právě tyto významy vyjadřoval původní řecký termín *krinō*. S tímto termínem je inherentně spojen další starořecký pojem *krisis* – krize. Tato esej předkládá, jak by podle autora tohoto textu měla vypadat nesentimentální, nehysterická a odpovědná reakce pedagogů na současnou krizi a dobu teroru.

2 Konrad Paul Liessmann a Frank Miller – dvě tváře raně moderního romantismu

Nedávno byla do češtiny přeložena nová kniha komiksu Franka Millera *Teror ve jménu víry*. Jde o stejného autora, který ještě před 11. zářím 2001 a válkou v Iráku byl spoluautorem komiksu *300: Bitva u Thermopyl* (srov. Miller, Varleyová, 2014). Tento starší komiks rozváděl známý příběh, v němž hrstka statečných a udatných mužů zastaví nekonečné hordy asijských barbarů. O tomto příběhu jsem poprvé slyšel v hodině dějepisu za časů komunistického balastu a v onom socrealistickém úhoru jsem jej hltal podobně jako jej dnes hltají mnozí filmoví diváci, kteří shlédli film *300: Bitva u Thermopyl*. Vyprávěl nám jej starý učitel dějepisu, jehož jedinou obranou před šedivostí a ubohostí socialismu 70. a 80. let 20. století byla poezie a krásné příběhy. Proto tak poutavě vystavěl příběh o hrstce udatných vojáků ze Sparty (z Lakedaimónu), kteří uchránili celé Řecko před hrozbou přesilou, aby na konci hodiny s patetickou intonací zarecitoval nápis z řecké stély, který měl tuto událost připomínat: *Poutníče, zvěstuj Lakedaimónským, že my tu mrtví ležíme, jakož zákony kázaly nám*.

Při četbě recenze na nejnovější komiks F. Millera (srov. Fila, 2015) se mi vybavily intenzivní pocity, které vyvolala četba komiksu *300: Bitva u Thermopyl* a stejnojmenný film, pro nějž se komiks stal předlohou. Pamatuji si na směs nadšení a studu, které se

ve mně mísily. Měl jsem po ruce konečně něco, co se svým tehdy téměř čtrnáctiletým synem mohu sdílet, ale zároveň jsem cítil stud, že sdílíme takový brak. Byla to životní lecke o mýtech a jejich funkci v lidských životech.

Přestože jsem předtím o mýtech učil, přestože jsem dokonce ve své první odborné monografii psal o metafyzických systémech jako rozvinutí původně jednoduchých mytických obrazů (srov. Šíp, 2008, především s. 13–15), začal jsem od setkání s komiksem a filmem *300: Bitva u Thermopyl* daleko intenzivněji uvažovat o tom, jakým způsobem nás mýty provázejí životem od narození až po hrob. Pochopil jsem, že se jich nemůžeme zbavit, že jediné, co s nimi můžeme udělat, je naučit se je vnímat, prožívat je a skrze naše prožitky, jež v nás vyvolávají, analyzovat. Testovat je na pozadí historických a dalších znalostí. Kultivovat je a využívat je pro analýzu našich temných stránek. Našich fobií a strachů. I našich nadějí.

Konrad P. Liessmann nedávno vydal novou knihu *Hodina duchů* (2015), která se opět vrací k tématu nevzdělanosti, tentokrát k „praxi“ nevzdělanosti, a kterou navázal na svoji starší monografii *Teorie nevzdělanosti* (2008). Zajímavé na obou Liessmannových knihách o nevzdělanosti je to, jak se v nich přesně identifikované problémy současného vzdělávání a rétorická zdatnost tyto problémy jednoduše zviditelnit prolínají se staromilským romantickým kazatelstvím. Když má Liessmann navrhnout nějaká řešení, uchyluje se k floskulím o univerzitě a cílech vzdělávání, cituje obecné fráze z Humboldtova díla, popř. navrhuje řešení. Např.: „*Přitom by vše bylo zcela jednoduché*: Člověk si musí udělat jasno v tom, že zdar vzdělávacího procesu nelze měřit ani standardy, ani stále přezkušovat kvótami úspěšnosti...“ (2015, s. 97); nebo např.: „*Přitom by vše bylo zcela jednoduché*: Čtení a psaní jsou kulturní techniky, jejichž důkladné ovládnutí je nezbytné. Že nabytí těchto technik není pro každého snadné, není důvod, proč stylizovat pozorování obrázků na akt čtení a kroužkování vybraných možností na akt psaní“ (tamtéž, s. 109).

Všechna tato „jednoduchá řešení“ jsou postavena na představě odlišnosti mezi „ovládáním technik“, které jsou typické pro výuku na základních a částečně středních školách, a pro skutečné vzdělávání ke svobodě (*Bildung*), k němuž dochází především v prostoru Univerzity. Jedině Univerzita je schopna poskytnout dostatečný prostor pro „svobodu“, „riziko“, „zvědavost“, „estetické zkušenosti“, „neužitečnost“ (tamtéž, s. 97). Když se ale podíváme na to, co podle Liessmanna utváří charakter Univerzity, dočteme se další banální a dokolečka opakovaná klišé: Univerzita má poskytovat vzdělání, které dá „pojmu lidství v nás [...] co největší obsah“, je tomu tak proto, že humanistické vzdělávání bylo zaměřené na takovou humanitu, jakou vytyčilo starověké Řecko. Podle Humboldta – a Liessmann se k této citaci souhlasně přiklání – se „v řecké povaze [...] povětšinou odráží původní povaha lidstva celého, vyznačující se ovšem tak vysokým stupněm zjemnělosti, že vyššího snad nelze dosáhnout“ (srov. 2008, s. 40–42). Ani slovem se Liessmann nedotkne skutečnosti, že všechny nejistoty, které se dnes dotýkají fungování univerzit a jejich funkce, jsou vyvolány otázkou, kdo má zřizovat, financovat, a proto kontrolovat univerzity. Je to stát, či korporace, či komuna „svobodných duchů“?

Vyhýbá se této bolestivé otázce stejně efektně, jako se jí fakticky vyhnul von Humboldt, když komunu „svobodných duchů“, kteří studují pro Vědu samotnou (srov. Liessmann, 2008, s. 82), nechal financovat Pruským státem. Bylo proto zcela logické, že se po nástupu nacismu německé univerzity (nástupkyňe univerzit pruských) staly hlásnou troubou nevzdělané ideologie nacionálního socialismu. Jinými slovy Liessmann vkládá řešení do stejné prázdných floskulí, které vyčítá druhým – např. těm, jež nazývá „rousseauisté“ či „experti na vzdělávání“ (srov. 2015, s. 26–37).

Dlouho jsem si nedokázal odpovědět na otázku, jak je možné, že Liessmannův *konzervativní impresionismus* mohl racionálně a emocionálně oslovit tak velké množství velmi inteligentních lidí. O starší Liessmannově knize jsem v recenzi (srov. Šíp, 2011) napsal to, co fakticky platí i o té nové. Liessmann píše a žije skrze velký mýtus, kolem kterého se formovaly moderní národy Evropy, a jsou proto vetkány do nejhlubší textury naší tradice, našeho myšlení a prožívání. Jsou vetkány také do Liessmanova myšlení a prožívání.¹ Tento mýtus vypráví velký příběh o tom, jak Evropa vyrostla ze svého řeckého dědictví, čerpá odsud svoji výjimečnost a sílu. Jak „Okcident“ – onen „Západ“, který je v představitosti evropského myšlení stavěn proti požitkářskému, emocionálnímu a zaostalému „Východu“, „Orientu“ (k tomu srov. Barša, 2004) – musí svoji tradici a výjimečnost bránit, neboť jej ohrožuje nájezd nevzdělanosti. Musí jej bránit proti *hybris* vymykajícímu se řádu, vymykajícímu se klasické vzdělanosti.

Tato myšlenka Souboje mezi řádem a *hybris* (ne-řádem) tvoří společného jmenovatele jak Liessmannova díla, tak díla umělců, jakým je Frank Miller či Zack Snyder, režisér filmové podoby *300: Bitva u Thermopyl*. Oba tábory – každý svým způsobem – stavějí na zmíněném moderním mýtu. Mýtus začal sice vznikat v době počínajícího kolonialismu a vrcholil v 19. století, ale je obrácen do hluboké historie, v níž moderní evropské národy i USA nacházely a nacházejí zdroj legitimacy svého panství. Jestliže se těmto táborům podaří prokázat, že jsou dědici té nejlepší kultury – řecké kultury, v jejíž povaze se „povětšinou odráží původní povaha lidstva celého“, jež se navíc vyznačovala „tak vysokým stupněm zjemnělosti, že vyššího snad nelze dosáhnout“ (von Humboldt in Liessmann, 2008, s. 42), pak také odůvodní svoji koloniální a imperiální nadvládu.

¹ „Dejme tomu, že ještě existují lidé vzdělaní v klasickém smyslu. Mohli bychom je nazvat šťastnými?... Jak by měli být tito lidé šťastní ve světě, který jim už nerozumí a který pohrdá vším, co je pro ně důležité – mrtvými jazyky, kánonem klasických literatur, hlubokými historickými znalostmi, eurocentrickým obrazem světa, který stojí na ideálech osvícenství... Jak napsal Friedrich Nietzsche, vzdělance jímá opravdový hnus z falší tohoto světa...“ (Liessmann, 2015, s. 9–10). Celá tato rétorická figura se ale dá oprávněně obrátit. Jak by tento vzdělanec neměl pociťovat hnus, když už dávno nerozumí světu, který se během doby, co civí do svých knih a přitom se ukldňuje eurocentrickým obrazem světa, diametrálně proměnil! Hnus je daň za pročitnutí do reality.

3 O mýtech a „Okcidentu“

Konec 18. a počátek 19. století byly v Evropě obdobím vědomého návratu k mýtům. Ovšem i v ostatních dobách byly mýty naším osudem. My Evropané, ač si o sobě rádi myslíme něco jiného, žijeme intenzivně skrze mýty. Je to antropologická konstanta, jak nás na to upozorňuje J. Sokol: Chceme-li něco politicky, technologicky či vědecky ovládnout, musíme to nejdříve ovládnout příběhem (srov. 2004, s. 60). Každá naše teorie či princip je v posledku založen na některém z mýtů. Často jimi žijeme jen nazapřenou. Přesto se zdálo, že nás mýty nemohou oklamat, že s nimi a skrze ně žijeme zcela přirozeně a bez konfliktů. Druhá polovina 18. století však byla v této souvislosti převratná. V osvícenství se objevily úžasné „světelné mýty“ založené na představě světla, které přináší skrze univerzální Rozum vzdělaný člověk (samozřejmě Evropan) a osvěcuje jimi nevzdělané masy evropských i jiných národů.² Ty nás natolik oslepily, že jsme málem zapomněli na naši ontologickou potřebu, na naši „filomytii“.

Teprve díky tomuto zaslepení se zvedají odhodlané hlasy romantiků: „My přece potřebujeme mýty. I univerzální Rozum osvícenství je mýtem“. Jejich myšlenky se postupně stávají známějšími a jsou stále více přesvědčivé, stanou se dokonce známým kulturním a politickým gestem, až v posledku skončí – k naší škodě – jako pouhá nereflektovaná výplň povinného literárního kánonu. To hlavní nám proto uniká: Dávno před Nietzschem to byli právě romantici, kteří tvořili velké mýty, jež nás ovlivňují dodnes. Hölderlin nás „po básnicku“ (a Heidegger jeho gesto později zopakoval a posílil) opět připoutal k Řecku, kde Evropané nacházejí své heroje. Romantici oživilí vědomí důležitosti mýtů a vytvořili moderní verzi mýtu o nadčlověku. Vypůjčili si k tomu ideologické historky o germánské „plavé bestii“, kterou jim poskytli francouzští historiografové 17. a 18. století (srov. Foucault, 2005, především s. 133–191), zachovali jejich rasový (později biologický) náboj, jen tyto historky učesali po Řecku. Heroj – člověk-bůh, bytost nadaná božskými vlastnostmi – se procházel po světě a moduloval jej svými činy. Tak, jak to dělá romantický básník ve chvíli svého úpadku. Hölderlin i Nietzsche se na konci svých životů psychicky zhroutí. Nietzsche ještě před pádem do duševní nemoci se k héroovi vrátí, vyzdvihne jeho divokost a dionýskou nespoutanost a opět jej propojí s germánstvím. Odtud vede přímá linka k temným stranám naší kultury a k nadčlověku amerických filmů. Nejnovější film o agentu 007 (*Spectre*, 2015) sice odhaluje, že i Bond má svoji historii, pochyby a citlivost, ale jeho nadčlověčí rodokmen od něj nikdo neodpáře. Nadčlověk je zcela pravým opakem komunálního demokratického života, a přesto se stává podstatnou součástí našich odvrácených životů. Braková literatura a současný populární film nás přesvědčují, že se bez nadčlověka neobejde žádná záchrana svě-

² I tato osvícenská mýtotvorba má své kořeny v řeckých mýtech a metaforách (srov. Derrida, 1993). Ovšem nikoli proto, že by osvícenství nutné vyrůstalo z odkazu starověkého Řecka, ale proto, že zpětně celá osvícenská mýtotvorba hledala pro evropskou civilizaci legitimizační vyprávění ve starověkém Řecku. K tomu viz následující odstavce v těle textu.

ta. Tato klíčová postava žije díky úspěchům populární kultury v podvědomí milionů čtenářů a diváků. Lidem s jemnějším citem a s hlubší vzdělaností se může zdát, že se jedná o projev novodobé „infantilizace dospělosti“ či o projev „barbarizace kultury“, ale skutečnost je mnohem prostší. Žijeme v době velkých, tentokrát globálních převratů a v každé takové době vliv mýtů stoupá a ještě intenzivněji se promítá do našeho myšlení a jednání. Liessmann se sice rozčiluje nad infantilizací (srov. 2015, s. 81–88), ale i on sám je součástí mýtu, který ve svých důsledcích vede k této nedospělosti. Ostatně neschopnost vyrovnat se s proměnou světa, ve kterém žijeme, je jením z nejmarkantnějších projevů nedospělosti.

Lidé 19. století se romantismu střídavě – podle aktuální potřeby – vysmívají a klanějí. Ať už jsou však intelektuálové této doby v jakékoli fázi, mýty využívají. Přivlastňují si je a mění k obrazu svému. Zastírají jejich původ a díky svému obdivu k dějinnosti vytvářejí mýtus nejpůsobivější: mýtus jedné ideální (ve skutečnosti idealizované a umělé) historie. Od té doby jsme doslova posedlí těmi „správnými dějinami“ plnými vyšperkovaných a kanonizovaných příběhů. Náš starý učitel dějepisu, jímž jsem otevřel druhou část tohoto textu, byl jedním z milionů projevů této romantické tradice.

19. století je pro Evropu skutečně klíčové. Celou sílu humanitních (a vlastně nejen humanitních) věd obrátí do minulosti, v tradici renesančního humanismu si vyhlédne starověké Řecko a začne vytvářet jeden velký mýtus o posvátném počátku naší civilizace. A tak 19. století dokončí rozhodně to, co se díky prosazujícímu se protestantismu nepovedlo renesancí. Od té doby je mýtotvorba rozprostřena po celé délce dispozitivu věd. Všechny vědy mají nějakého svého antického předchůdce. Všechny teorie se objevily v hrubé či jemné formě již v antice. Všechny národy Evropy nacházejí svůj kulturně-politický archetyp v starověkých Athénách, popř. Spartě. V knize Evropa před zrcadlem Josep Fontana tento pohyb lakonicky komentuje takto:

„... Toto pojetí mělo svůj počátek v obraze, který si Řekové utvořili sami o sobě, když se na sebe dívali v křivém zrcadle asijského barbara – protějšku, který si záměrně vymysleli, aby jim sloužil jako protiklad – a současně sestavovali historii, která tuto identitu legitimovala. Na ni pak navázali Evropané konce 18. a 19. století snažící se o to, aby sami sebe definovali v protikladu k „člověku primitivnímu“ a „divochovi“. V Prusku a ve Velké Británii bylo tehdy rozhodnuto založit vzdělávání na studiu antického starověku a dokazovat, že soubor společenských hodnot vládnoucího pořádku je dědictvím idealizovaného Řecka...“ (Fontana, 2001, s. 8–9).

4 Mýtus a 300 statečných

O podloží a obrysech mýtů nás může zpravit jedině to, co není spoutáno současnými předsudky racionality. Proto se musíme obrátit k povrchní tvorbě. Ta nás totiž může poučit o hloubce mýtů a o tom, jak s námi dokáží pracovat. Zde, v této zlaté stoce, se odhalují jen tušené obrysy našeho okcidentálního mytického prožívání světa.

Film *300: Bitva u Thermopyl* je úchvatným projevem novodobé mýtotvorby. Snad nikde se staré narativní mytické postupy nesklobily tak dokonale s nejnovější vizuální technikou. Účinek byl impozantní. V reklamním textu na přebalu DVD se píše: „Komiks Franka Millera útočí na filmové plátno krví.“ Avšak krev fakticky nevystupuje na povrch tolik jako v jiných filmech. Krev sice teče hojně, ale je překryta mytickým stylem vyprávění a zařazena na to „správné místo“. Stejně takto nevystupuje na povrch a má své místo vše ostatní. Vše se podřizuje síle lidské fantazie, která se prodírá temnotou skutečných událostí tak, aby jejich složitosti a nepřehlednosti vtiskla životadárnou strukturu velkého mytického vyprávění.

Příběh je dobře známý. Spartský král Leonidas se vydává s tři sty nejstatečnějších bojovníků, aby zachránil nejen Spartu, ale vlastně všechna řecká *poleis* před vražednou, nekonečnou vlnou Peršanů, kteří hrozí porobením celého Řecka. Dokonale vycvičené sbory Sparťanů odolávají díky Leónidově taktice tak dlouho, že mohou být poraženi pouze lstí. Tak se stane a Sparťané (poté, co Leónidas propustí sbory z jiných řeckých měst) padnou pod deštěm šípů. Nicméně vydrží dostatečně dlouhou dobu, aby jejich odvaha pohnula i s vyčkávajícími, nerozhodnutými silami ve Spartě a v dalších řeckých městech. Proto se nakonec Peršanům postaví síla, která je zastaví.

Příběh sám je utvářen podél několika os:

Osa rozum versus mystika:

1. Proti chrabrému a předvídatému králi stojí síla tradice naplněná mystikou. Eforové jsou v příběhu představeni jako strážci božské tradice, jako jakési mnišské bratrstvo, které – samozřejmě jen na oko – propojuje tento svět se světem božským. Král však, veden svým rozumem a čistou láskou, ruší tradici, aby mohl udělat to jediné, co si vyžaduje situace a co může zachránit Řecko.
2. Leónidas a jeho vojáci se staví proti Peršanům. Nenechají se vyvést ničím z proslulé řecké míry (*arété*). Řídí se svojí hrdostí a rozumem. Jedině tak může Leónidas společně s vojskem odolat nejen bizarním jevům (obr, nesmrtelní, obrovská *hybris* v podání v Řecku neznámých zvířat či obrovitou postavou Xerxa I.), ale také vemlouvavou řečí, kterou vládnu Peršané, především Xerxés sám.
3. Rozum a udatnost jsou nakonec poraženy. Ovšem nikoli mystikou, ale zradou. A to jen proto, aby se nakonec ukázalo, že se Lakedaimónané stali přijatou obětí, která znásobila rozum a udatnost.

Osa krása versus ošklivost:

1. Eforové jsou uznávaní a vládou, přesto se jedná už od pohledu o zrůdy. Jejich pokřivené postavy zahalují sutany a z pod kápí jim vylézá odporný obličej plný puchýřů a nádorů.
2. Emisarové Xerxovy armády jsou otlá a zpozdlnělá budižkničemu s tmavou pletí, jejichž jedinou výsadou je silný hlas a mluva, pokoušející se svými obrazy vzbudit malomyslnost.
3. Efialtés je pokřivený hrbáč s deformovanou lebkou, který nepozdvihne štít – *hoplon* – nad svoji hlavu. Životní prohru proměňuje ve své pofidérní vítězství pouze zradou.
4. Proti stojí krása a souměrnost Spartanů, kteří tomu všemu čelí chladnou odvahou, rozvahou a humorem.

Osa láska a nenávisť:

1. Přestože jsou Spartané plni nenávisti ke svým nepřítelům, jedná se o nenávisť válečnou, motivovanou láskou ke své zemi a ke svým ženám a blízkým.
2. Leonidas svoji velikou soukromou lásku musí skrývat, aby neoslabil svoji statečnost, aby zůstal „lakonický“. Avšak teprve na pozadí této lásky vynikne jeho hrdinství. Na pozadí hrdinství vyniká zase láska.
3. Peršané jsou naplněni buď strachem otroků, anebo zběsilostí a nenávisť. Nenávisť mocných, kterým se někdo zpěčuje.

Tuto strukturu os profesně originálním způsobem prostupuje a dotváří grafická stránka. Ani po vizuální stránce zde není ponecháno nic náhodě. Jedno zapadá do druhého a vše je podřízeno skutečnosti, že je nám předáván mýtus nikoli předváděn historicky velkofilm. Jiné velkofilmové se jako mytické tváří. Ovšem naturalismus bojových nebo erotických scén či naturalisticky pojatá krajina atd. se v nich střetává s potřebou stylizované idealizace typické pro mýtus a tím mýtus oslabuje. Ve zmíněných velkofilmech pravidelně skutečnost boří mýtus a mýtus zase skutečnost. Tomu se tvůrci filmu *300: Bitvy u Thermopyl* – režisér Zack Snyder, scénárista Kurt Johnstad a kameraman Larry Fonga – dokonale vyhnuli.

5 Spodní proud mýtu o 300 statečných

Genialita zpracování tohoto filmu s velkou ladností poodhaluje odvrácenou stranu základní matrice okcidentálních mýtů. Mýtů, v nichž odmalička vyrůstáme. Kdykoli je na scénu přivedena velikost, je exemplárně doprovázena malostí. To je zákon kontrastu, který musejí poslouchat téměř všechny literární či filmové žánry. Ovšem v každém z nich je skryta ještě jiná malost. Malost strachu vypravěčů. To, čeho se bojíme, oblékáme

do šatů tuposti, primitivnosti či zla. Mýtus je vzhledem ke své struktuře předurčen všechny tyto rysy zvýrazňovat. Právě reflexe mýtů by nás mohla poučit o našich slabých místech, o našich úzkostech, o našem strachu.

Projděme si ještě jednou – tentokrát s jinými brýlemi na očích – základní prvky filmu:

1. Svět krále Leónida je spořádaný. Nechybí v něm uměřenost, ale ani vášně (ve vášni je Xerxův zpupný vyslanec skopnut do studně, s vášní vpravdě chlapskou se Leónidas miluje se svojí manželkou) – vášně je však vždy doplněna či řízena rozumem.
2. Vztahy mezi muži a ženami jsou vyrovnané – s přesně distribuovanými právy a povinnostmi. Muži milují své manželky, manželky hrdě hájí své manžele. Při bojovém výcviku otec radí synovi: „Bojuj hlavou“. Náhodou přicházející matka dodává: „Bojuj srdcem.“ Manžel se usmívá. (Jak vystříženě z romantického románu 19. století!)
3. Svět Sparty narušují eforové a zrádce. Ti jsou však nakonec poraženi. Jejich porážkou je nastolen onen družný a spravedlivý řád obce, který se nejvíce odráží v překrásně příkladných vztazích mezi spartskými vojáky během bitevní vřavy a útrap celé výpravy. Jejich duch vzájemnosti je posilován rovností.
4. Narušitelé spartské idylly – eforové – jsou znázorněni jako banda zhýralců, kteří využívají svoji klerikální moc a svoji skrytost k ukájení těch nejperverznějších tužeb, zločinů a politické chtivosti. (Jako vytržené z povídek o zhýralých mniších a jeptiškách z druhé poloviny 18. století!)
5. Xerxovo vojsko je obrovskou směsí porobených národů, jejichž členové jsou do boje hnáni strachem. To je jedna z Leonidových připomínek, kterými vysvětluje, proč se nebojí tak drtivě přesily. Spartané jsou svobodní a brání svobodnou zem bez otroků. (V celém filmu nenalezneme ani náznak zmínky o existenci spartských státních otroků, původních porobených obyvatelů – *heilótů* –, kteří svoji zemědělskou a řemeslnou prací umožnili existenci vojenského zřízení spartského typu! Za to v něm paradoxně najdeme několik dojemných záběrů na nekonečná pole zralého obilí, na kterých nikdo nepracuje.)
6. Jsou-li hrdinové Sparty krutí nebo vzpurní, je to vždy dáno situací, je to jen kratičký záblesk, který je okamžitě vyrovnán rozumným, chlapským chováním či sympatickým humorem.
7. Odpadlý Efialtés nakonec dokazuje – dokonce přes Leonidovo počáteční váhání a slitování –, že je skutečným *hybris* – ne-tvarem, ne-tvorem, který měl být zničen shobením ze skály. Ostatně by se tak stalo, kdyby jeho rodiče následovali rozumnost spartské tradice a nenechali se unést vášní své rodičovské lásky.
8. „Hrdinové“ Persie jsou nadutci pochybného původu, který se jim zračí již v barvě jejich kůže – je zásadně tmavá. Xerxův vyslanec i jeho emisar jsou černoši, přičemž ten druhý je odporný tlustec válející se na voze taženém otroky. Xerxes je sice vysoký, o hlavu a půl převyšuje urostlého Leónida, ale jeho kůže také prozrazuje „špatný“ původ. Má sice hluboký, vmlouvavý hlas, ale celá jeho vizáž kvůli ozdobám v obličejí a díky kosmetickým úpravám linek obočí, očí a úst působí změkčile

- a zženštile. Když se při prvním setkání dotýká Leónidových zad a ramen, zdá se, jakoby se dotýkal svého hochy-miláčka, který se mu má každou chvíli oddat. Mužný velitel Spartanů těmto homosexuálním hrátkám samozřejmě nepodlehne.
9. Ležení Peršanů je místem sexuální neřesti a nevázanosti. Ženy jsou jenom vilné, muži hodují. Těla však jsou zohyžděná, někdy bez údů, s jizvami v obličejích. Jak dobře se sem hodí chorobně zraněný a pokřivený hrbáč Efialtés!
 10. Všechny stvůry – obrovský Xerxés, obr bojovník, kat s ostřím krabích klepet místo paží, bájná fantastická zvířata (slon, nosorožec atd.), oheň, vojsko nesmrtelných – to vše se z Východu valí k „Teplým branám“, ke vstupu do hájemství krásy a rozumu Západu. Podařilo-li by se jim prorazit, pak by tento odpudivý chaos překračující naši představivost, protože neodpovídá pevným formám našeho řádu, naprosto zdevastoval náš dobrý, spravedlivý a rozumný svět.

Jak můžeme vidět, autor komiksu Miller i režisér filmu Snyder a scénárista Johnstad vytvořili rasistické, xenofobní a machistické dílo. Netroufal bych si říct, že tak učinili vědomě a záměrně. Pouze odvedli dokonalou práci a otevřeli s dětskou bezprostředností mýtu černou skříňku našeho okcidentálního myšlení. Právě toto naše myšlení je kdesi – u svých námi dobře skrývaných kořenů – rasistické, xenofobní a machistické. Všechny tyto tři charakteristiky jsou popisem stylu přemýšlení a jednání, které jsou součástí naší tradice. Jejich negativní hodnocení není dáno nějakým primitivním morálním apelem, ale skutečností, že jsou dnes vyčerpané a plodí mnohem více negativních než pozitivních důsledků. A proto jsou neracionální a nebezpečné. V 18. a 19. století bychom mohli najít období, kdy umírněné podoby těchto charakteristik přinášely více pozitiv, nicméně taková doba a takový svět je již dávno za námi.

6 Pedagogika a projev moderní mýtotvorby

Od té doby, co jsem se synem pročetl komiks a shlédl film, zařadil jsem analýzu mýtotvorby filmu *300: Bitva u Thermopyl* do kurikula svého předmětu úvod do filozofie. Každý rok váhám, co do kurikula zařadit a co nikoli, co je podstatné a co podstatné není. Stejně jako před čtyřmi lety, kdy jsem v Sociologickém časopise (Šíp, 2011) kritizoval Liessmanovu *Teorii nevzdělanosti*, se domnívám, že nic takového jako „společný koncept vědění“ (srov. Liessmann, 2008, s. 80) nebyl nikdy kanonizován, neboť byl pouze zbožným přáním von Humboldta a jeho následovníků. Poctivé historické analýzy to dokládají relativně přesvědčivě (viz např. Šimsa, Pabian, 2013). Neexistuje žádný kánon na nejvyšší rovině, stejně jako neexistuje na rovině nižší žádný kanonizovaný koncept pro úvod do filozofie či úvod do psychologie a všichni zodpovědní vyučující takových předmětů stojí každý rok před složitým rozhodováním, co ještě zařadit a co už nikoli do obsahu výuky, do kurikula, které bude svým studentům předkládat a které od nich

bude vyžadovat. Samozřejmě, že každý rok kompletně neproměňuje obsah vyučovaného předmětu, protože i svět kolem nás, přes svoji pozdně moderní fluiditu vykazuje jisté významné rysy stálosti. Přesto kurikulum není nafukovací a je-li něco vybráno, něco jiného musí být dáno stranou, je-li na něco kladen důraz, něco jiného musí být významně zeslabeno.

Každý rok jsem proto stál před rozhodnutím, zda analýzu mýtotvorby zařadit či nikoli. Co by tomu řekli Démokritos, Duns Scotus, Spinoza či Levy-Strauss a mnoho a mnoho dalších skvělých filozofů, kteří se mi nevejdou do kurikula? Poslední dva roky mě ale stále silněji přesvědčují, že jsem jednal zcela správně, když jsem analýzu mýtotvorby do výuky pravidelně zařazoval. Poprvé jsem si to uvědomil před dvěma lety poté, co naše výukové servery a e-mailové schránky napadli neonacionalisté sdružení kolem domény White Media (viz *White Media*) (dále WM). Jedná se o skupinu lidí, kteří se cítí být ohroženi kulturou „multi-kulti“ a „xenofilů a hnusáků“. Na svých stránkách poskytují psané a audiovizuální materiály, které vyzývají k vyklizení našeho bílého prostoru od cizinců, plánují převzetí moci, jehož součástí budou veřejné exekuce „těch nejhorších xenofilů a hnusáků“. Na seznamu těchto „xenofilů a hnusáků“ se nacházejí velmi různé osobnosti od kněze Halíka, přes politologa a filozofa Baršu až po zaměstnance nevládních organizací a po občanské aktivisty.

Na celé záležitosti je ale podstatná skutečnost, že lidé sdružení kolem tohoto media pracují s informacemi staronovým způsobem – přirozeným pro mladší lidi a velmi blízkým komiksům a filmům Millerova a Snyderova typu. Silná vizuální stránka a mytologický styl vyprávění je v něm podstatný. Celá ideologie v pozadí je vystavěna na jednoduchém mýtu o Souboji dobra se zlem, kdy bílá, rasově čistá Evropa reprezentuje dobro a musí se bránit hordám z Východu či z Jihu, které navíc již pronikly a dále pronikají do jejího těla, a tak způsobují „degeneraci“. Nikoho proto nemůže překvapit, že ve videu, které je vystaveno na úvodní stránce domény WM, nazvaném příznačně *Bojovali za nás*, je bitva u Thermopyl jmenována jako první příklad „naší“ rasové historie, kdy „naší“ předkové bojovali za „naší“ svobodu. Ve videu jsou použity záběry bojových scén z filmu *300...*, v pozadí hraje „tvrdá“, úderná muzika (Rammstein?) a pod záběry jdou titulky s hesly: „Žádná tolerance s vetřelci“ či „Žádná lidská práva nepřátelům“. A tak novodobý mýtus boje ztvárněn ve filmu *300: Bitva u Thermopyl* je zde prezentován jako skutečná historická podoba jedné dávné, téměř zapomenuté bitvy, která je součástí „naší posvátné rasové“ historie.

Těsně před zahájením podzimního semestru 2015 jsem na narazil na video jiného bojovníka za rasové bezpečí v Evropě, nazvané *Výzva pro všechny chlapy* (viz *Výzva*).³ Celá výzva začíná tím, že nás muž středního věku, holé hlavy, býčího krku a širokých ramenou seznamuje se svým příběhem: Viděl pry, ... tři podivné lidi, kteří rozhodně nebyli Češi, mluvili řečí, kterou nezná, měl z nich „špatný pocit“. Protože je to člověk, který

³ Autor o sobě sice říká, že není rasista, že chce jen bránit svůj domov, ale využívá k této „obraně“ všech mediálních rasistických nástrojů, viz níže.

pomáhá lidem – fyzicky i s jejich psychickou energií – pochopil hned, že je to pouze předvoj. Muž nás „nechce strašit“, ale je třeba se proti těmto „nezvaným návštěvníkům“ postavit, protože jsou to především mladí muži plní sil, kteří budou krásť, brát nám práci a znásilňovat naše ženy. Z prvního videa není zřejmé, že muž vyzývá k vytvoření domobrany („domoobrany“), pouze nás nabádá, abychom na sobě začali pracovat a sdružovali se. Ve druhém (viz *Výzva II*) a třetím navazujícím videu se o „domoobraně“ a jejím formování mluví již bez obalu.

Pod jeho katastrofickými slovy – kdo, by nevěřil člověku, který pomáhá lidem a umí pracovat s jejich psychickou energií?! – jdou záběry z občanské války v některé z afrických zemí, v nichž lidé rabují a rozbíjejí, co jim přijde pod ruku, ale muž mluví o tom, co se děje a bude dít u nás, opět nechybí „tvrdá“, úderná hudba a celé video je zakončeno slovy: „Pokud přijde přesila – a tito lidé chodí v tlupách – bude to tady těžké s tou obranou. Takže znova apeluji na to, abyste na sobě pracovali, protože cítím nebezpečí a – jak říkám, já o sebe strach nemám – ale myslím, že my, kteří cvičíme, my, kteří se o sebe staráme, nemůžeme zachránit všechny. Je to role chlapů, jak to bylo kdysi ve staré Spartě. Proto bych chlapům doporučil, aby si pustili *300: Bitva u Thermopyl*, jo, podívali se na to, jak to vypadá... protože tu nebezpečí je a zasluhuje si jednotu...“ (*Výzva*, stopáž 4.30–5.10).

Lidem, kteří ještě vyrůstali v neinternetové době knihy a snadno kontrolovatelné filmové produkce, mohou současné trendy připadat jako projev „infantilizace dospělosti“. Mohou se rozčilovat, jak chtějí, nad hysterií a demagogií, kterou současné události vyvolávají. Ale není to tak jednoduché, nejedná se o problém generační. Hysterii propadají lidé napříč věkovým spektrem. Těmi, kdo srdnatě šíří *hoaxy*, nejsou pouze mladí lidé prostřednictvím facebookových stránek, ale také důchodci, kteří tak činí prostřednictvím hromadných e-mailů. Problém je v tom, že nás všechny zaskočila síla mytického myšlení.

Mytické myšlení pohybuující se v dualitě Souboje mezi dobrem a zlem je nesmírně silným kulturním artefaktem, který spočívá v nehlubších vrstvách lidského nevědomí a odtud také operuje. Je těžké na tyto vrstvy působit, unikají jednoduché racionální kritice. Představa, že mýtus můžeme nahradit rozumem, je jen dalším mýtem – tentokrát mýtem osvícenství. Současná migrantská vlna může způsobit zvýšení kriminality, o němž mluvil náš samozvaný „Domoobranec“, a popírat to, by bylo nezodpovědné. K tomu můžeme přidat, že se skutečně touto cestou mohou do Evropy dostávat lidé napojení na teroristické buňky. Nicméně zde neplatí jednoduchá kauzální logika. Zvýšení kriminality a údajně „islámský“ terorismus jsou způsobeny mnoha faktory, které mají svůj jednotlivý ráz, na něž nám mytologie Souboje nemůže dát jednoduchou odpověď. Kriminalitě a terorismu nepřededeme tím, že vytvoříme neprodyšné hranice a zabráníme tomu, abychom pomohli tisícům utečenců. Migrantská vlna je součástí obrovské proměny sociální a politické reality, která probíhá od doby průmyslové revoluce a nyní zažívá jeden ze svých velkých kulminačních bodů.

Stačí pod úhlem těchto informací pozměnit parametry definice toho, co je dobré a co zlé, a najednou jsou těmi zlými lidé, kteří vytvářejí domobranu a ozbrojují se, obnovují hranice a chystají se na další útočnou válku, aby „vyřešili“ problém „v oblastech nestability“. Jsou zlými nikoli od přirozenosti, ale kvůli své nevzdělanosti. Nechápu totiž, že svět 21. století je zcela odlišným od světa století 20. Všichni ti chlapi, novodobí rytíři a generálové se náhle ukazují být těmi, kteří vnášejí ještě větší chaos do současných problémů a jsou tak jedním ze zdrojů těchto problémů. Floskule tak často opakovaná po útocích z 13. listopadu (Paříž, 2015) vojenskými a bezpečnostními analytiky, že povinností vlády je ochránit své občany před nebezpečím, je stejně pravdivá jako před sedmdesáti lety, ale faktické kroky vlády a obsah těchto slov jsou diametrálně odlišné, než bývaly v době moderních nacionálních států, které nežili v globální rizikové společnosti. V tomto kontextu je dobré si pozorně přečíst Beckovu přednášku Světová riziková společnost ještě jednou: hrozba terorismu (2004), kterou Beck přednesl na *London School of Economics and Political Science* v únoru 2002, kdy mimo jiné reagoval na teroristický útok na budovy *World Trade Center* v New Yorku.

7 Pedagogika, práce s mýty a výzva přítomnosti

Mytické myšlení nemůžeme opustit, můžeme pouze toto myšlení kultivovat a přizpůsobovat současné realitě a potřebám. Z pětileté zkušenosti s analýzou mýtotvorby filmu *300: Bitva u Thermopyl* se zdá vyplývat, že s tímto typem myšlení můžeme pracovat pouze pomalu a nepřímou racionálně. Studenti si musí projít fascinací, která plyne ze síly mytického myšlení. Prvním krokem je, že mají za úkol se opětně podívat na film (či jeho sestřih – podle času). Z jejich reakcí často vyčítám, jak po počátečním racionálním odstupem – je to úkol zadaný vyučujícím, bude v tom nějaký háček – se propadají do děje a patosu filmu. Stávají se velmi rychle emocionálně zasaženi. Vše vrcholí téměř závěrečnou scénou, kdy Leonidas vyznává svoji věčnou lásku manželce, aby záhy společně se svými druhy, drže se s nimi za ruce, zahynul pod tisíci nepřátelských šípů. V tomto okamžiku se patos idealizované vojenské družnosti a romanticky idealizované lásky propojují v silný obraz, v němž se obě idealizace navzájem znásobují a splývají a emocionální napětí všech diváků dochází vrcholu.

Poté nastává fáze opatrného odpoutávání, kterou musí řídit pedagog svými dotazy: Jak probíhala výchova dítěte v bojovníka? Co bylo podstatou závěrečné zkoušky dospělosti? Z čeho spartská společnost žila, když byla vojensky organizována od útlého věku dětí? Kdo ji živil? Jak to bylo s *heilóty* – spartskými otroky? Jaká byla funkce ženy ve spartské společnosti? Jaký byl rodinný život? Mohl se ve spartské společnosti objevit silně idealizovaný partnerský vztah, jak jej představuje evropská kultura od doby romantismu? Odpovídá to vše antropologicky a historicky skutečnosti?

Pod těmito dotazy a následnou exkurzí do vědecky podložené historiografické literatury se celá struktura mýtu filmu postupně rozpadá. Studenti prožívají zklamání, které později identifikují jako zahanbení. *Jsou zahanbení vlastní neznalostí, kvůli které s nimi mohl mýtus manipulovat. Toto zahanbení většinu z nich vede k pro ně překvapivému poznání, jak je vzdělávání ve zdánlivě zbytečných faktech důležité.* To vše neznámá, že by zanevřeli na tento druh umění a na mýty obecně, naopak příště mohou opět prožívat podobný patos, ovšem s tím, že se z textury mýtu budou probouzet podstatně rychleji a budou si sami chtít mýtus doplnit o reálné poznatky.

Když jsou po destrukci struktury mýtu konfrontováni se slovy onoho muže, „Domoobrance“ a slyší jeho slova: „... Proto bych chlapům doporučil, aby si pustili *300: Bitva u Thermopyl*, jo, podívali se na to, jak to vypadá...“, začnou se červnat a usmívat se. Úsměv se mění v posměšek. V tento okamžik je úkolem pedagoga daný posměšek moderovat a směřovat tak, aby nebyl primárně namířen na „Domoobrance“, ale především na jejich vlastní Já, která se ještě před chvílí nechala tak snadno chytout patosem idealizovaného hrdinství a idealizované lásky. Tím se objevuje nejen nový etický, ale i nový estetický prostor. Studenti nemusejí zanevřít na komiks či komiksový film – jen docení komiksy jiného charakteru, například strukturovanější, a proto náročnější komiks Arta Spiegelman *Maus* či Marjane Satrapiové *Persepolis* (2007), který byl také úspěšně zfilmován klasickým komiksovým postupem.

Tento přístup je náročný v několika rovinách. Zprv je náročný časově. S mýty se dá pracovat jen pomalu a opatrně. Je náročný intelektuálně – přístup vyžaduje historické, antropologické a sociologické znalosti, vyžaduje dobrou znalost tradice. Je náročný i na rovině kreativity a zodpovědnosti. Pedagog, který chce využívat tento postup, musí k tradici přistupovat s jistou dávkou zodpovědné neuctivosti. Kvůli omezením daným pedagogickou situací, možnostmi didaktické transformace a časovou dotací nám takový přístup nakazuje, abychom byli odvážní a tradici používali tak, jak si to vyžaduje současnost. Jinak bychom se pouze nostalgicky obraceli k bývalým kánonům, které byly utvářeny za historicky zcela odlišných podmínek a formovány intelektuálně a emocionálně zcela odlišnými motivy. Naše velké mýty, které formovaly naše kánony, dnes procházejí hlubokou transformací. Stejně jako se globalizují naše pozdně moderní společnosti, i mýty přestávají být mýty eurocentrickými a nabírají globální strukturu a dosah.

Nejde o to, zda pedagog je či není humanistou, zda je či není „xenofilem“, ale o to, zda odpovídá a jakým způsobem odpovídá na současný reálný stav společnosti a na vývoj světa. Liessmann svým způsobem a Miller či Snyder zase jiným nabízejí pouze nostalgické zahlížení do minulosti promítané na plátno nacionálních a rasových mýtů 18. a 19. století. Toto plátno lze snadněji identifikovat u Millera a Snydera, nicméně je po pečlivé analýze objevíme i v Liessmannových knihách (k tomu viz Šíp, 2015). Proto neposkytují reálná řešení, pouze emocionální vytržení – odtud plyne jejich estetická

síla doprovázená intelektuální plytkostí. Postrádají vhled do reálné situace a do procesu budoucího vývoje událostí.

V tomto překračování odumřelých obzorů máme velmi dobré tradice. Takový vhled prokázal výše zmíněný sv. Václav, když překračoval kmenové myšlení raného středověku a nabídl celoevropskou perspektivu malému kmenu Přemyslovců rozptýlenému na několika tvrzcích ve středních Čechách. Tímto krokem umožnil vznik budoucího českého národa. Na podobném předělu stojíme dnes my. Opoustíme nacionální a rasové mýty novověku a chtě nechtě se musíme chopit globální výzvy, před kterou se neschováme tím, že obnovíme všechny hranice, oddělíme se od zbytku světa ploty, popřípadě vybombardujeme Islámský stát i s tamějším civilním obyvatelstvem. Před podobnou výzvou strukturní proměny okolního světa se v 10. století neschoval jiný slovanský kmen Stodoranů. Ten postupně zmizel z mapy právě proto, že nedokázal překročit kmenové myšlení, jež se v té době s konečnou platností vyčerpalo.

Literatura a www zdroje

- Barša, P. (2004). Orientálcova vzpoura. Edward Said a vznik postkoloniálních studií. In *Dějiny a současnost*, 26 (3), s. 23–25.
- Beck, U. (2007). *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi*. Brno: CDK.
- Beck, U. (2004a). *Riziková společnost*. Praha: Slon.
- Beck, U. (2004b). Světová riziková společnost ještě jednou: hrozba terorismu (s. 397–418). In *Týž. Riziková společnost*. Praha: Slon.
- Derrida, J. (1993). Bílá mytologie (s. 196–276). In *Týž. Texty k dekonstrukci*. Bratislava: Archa.
- van Dülmen, R. (2006). *Kultura a každodenní život v raném novověku*. Praha: Argo.
- Fila, K. (2015). Správkař to s islamisty zařídí. In *Respekt*, 26 (40), s. 55.
- Fontana, J. (2001). *Evropa před zrcadlem*. Praha: NLN.
- Foucault, J. (2005). *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filosofía.
- Gellner, E. (1994). *Podmínky svobody. Občanská společnost a její rivalové*. Brno: CDK.
- Giddens, A. (2000). *Unikající svět. Jak globalizace mění náš život*. Praha: Slon.
- Kohák, E. (2010). *Domov a dálava*. Praha: Filosofía.
- Kohák, E. (1993). *Člověk, dobro, zlo*. Praha: Ježek.
- Liessmann, K. P. (2015). *Hodina duchů. Praxe nevzdělanosti. Polemický spis*. Praha: Academia.
- Liessmann, K. P. (2008). *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia.
- Loewenstein, B. (1995). *Projekt moderny. O duchu občanské společnosti a civilizace*. Praha: Oikoy-menih.
- Miller, F. & Varleyová, L. (2014). *300: Bitva u Thermopyl*. Praha: Comics centrum.
- Satrapiová, M. (2006). *Persepolis*. Brno: BB art.
- Sokol, J. (2004). *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Portál.
- Spiegelman, A. (1997). *Maus*. Brno: Torst.
- Šimsa, K. & Pabian, P. (2013). *Ztracený Humboldtův ráj. Ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokém školství*. Praha: Slon.
- Šíp, R. (2015). Nostalgie návratu. (Ale kam?). *Didactica viva* [on-line] [2015 11 17]. Dostupné na [www: http://www.ped.muni.cz/didacticaviva/data_pdf/diskuse/liessmann-rs.pdf](http://www.ped.muni.cz/didacticaviva/data_pdf/diskuse/liessmann-rs.pdf)

- Šíp, R. (2011). Liessmannova nostalgie. Terciární vzdělávání v pozdně moderní době. *Sociologický časopis*, 47 (2), s. 407–414.
- Šíp, R. (2008). *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a zkušeností*. Brno: Paido.
- Třeštík, D. (2008). *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha: NLN.
- (Výzva) *Výzva pro všechny chlapy*. [on-line] [2015 11 18]. Dostupné na www: <https://www.youtube.com/watch?v=qcFOIghnVT0>
- (Výzva II) *Výzva pro všechny chlapy II*. [on-line] [2015 11 18]. Dostupné na www: <https://www.youtube.com/watch?v=SJlpOIU9wvY>
- White Media*. Webové stránky [on-line] [2015 11 18]. Dostupné na www: <http://www.white-media.info/>

Kontakt:

doc. Mgr. Radim Šíp, Ph.D.
Katedra sociální pedagogiky
Pedagogická fakulta Masarykovy Univerzity
Poříčí 7, 603 00 Brno
E-mail: sip@ped.muni.cz